

# Het overlevingspensioen voor jonge weduw(e)n(aars): naar een sociale bescherming zonder deactivering

Taelemans, A., Peeters, H., Curvers, G. & Berghman, J. 2007. Socio-economisch profiel van weduw(e)n(aars) met en zonder overlevingspensioen. In A. Van Den Troost & K. Vlemickx (Eds.), *Een pensioenstelsel op maat van vrouwen*: 137-154. Antwerpen: Garant.

*Het mannelijk kostwinnersmodel was een van de maatschappelijke fundamenteën waarop de Belgische sociale zekerheid na de Tweede Wereldoorlog werd (her)opgebouwd. Zo vormde de arbeidsmarktactiviteit van het gezinshoofd de spil waarrond de sociale bescherming van het hele gezin werd georganiseerd. In tegenstelling tot de man, die werd gedekt door eigen opgebouwde sociale rechten, werden de vrouw en kinderen beschermd door afgeleide rechten. Door een aantal belangrijke maatschappelijke verschuivingen (onder andere de toegenomen scholingsgraad en arbeidsparticipatie van de vrouw) is het traditionele gezinsmodel echter steeds meer onder druk komen te staan. Zo ook het gebruik van afgeleide rechten en gezinsmodalisering in de sociale zekerheid. Aangezien ze niet worden opgebouwd door persoonlijke sociale bijdragen op arbeid, vormen afgeleide rechten een 'disincentive' om toe te treden tot de reguliere arbeidsmarkt. Dit staat haaks op de doelstelling van activering die binnen het project van de actieve welvaartstaat bovenaan de beleidsagenda werd geplaatst. Het Centrum voor Sociologisch Onderzoek (K.U.Leuven) heeft onderzocht of en in welke mate het overlevingspensioen, een voorbeeld bij uitstek van een afgeleid sociaal beschermingsmechanisme, een deactiverend effect heeft op de arbeidsmarktparticipatie van de overlevende partners.*

## Onderzoekopzet

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag maken we gebruik van administratieve data uit het Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming (DWH AM&SB). De gegevens hebben betrekking op alle personen die gehuwd waren in het eerste kwartaal van 2002 en waarvan de huwelijkspartner overleed in het eerste, tweede, derde of vierde kwartaal van 2002. Omdat de activeringsproblematiek zich stelt bij weduwen en weduwnaars op beroepsactieve leeftijd zijn enkel de vrouwen tussen de 18 en 61 jaar en de mannen tussen de 18 en 63 jaar opgenomen in de steekproef. De hierboven beschreven steekproef bestaat uit 5 655 weduw(e)n(aars).

Voor beide (huwelijks)partners zijn gegevens beschikbaar over de socio-economische positie en de gezinssituatie voor het kwartaal waarin de partner overleed. Voor de overlevende partner werden deze gegevens opnieuw opgevraagd, exact één jaar na het overlijden van

de echtgenoot(e). Deze werkwijze maakt het mogelijk om het tijdseffect tengevolge van een verschillende duur van verweduwing constant te houden.

De de-activeringsproblematiek in het kader van het overlevingspensioen wordt onderzocht voor twee specifieke groepen van gerechtigde weduw(e)n(aars): zij die het overlevingspensioen niet opnemen en beroepsactief blijven en zij die het overlevingspensioen wel opnemen en cumuleren met een toegelaten arbeidsactiviteit. Alvorens dieper in te gaan op het socio-economisch profiel van de hierboven onderscheiden groepen wordt eerst nagegaan wie gerechtigd is op een overlevingspensioen en wie niet.

### **Gerechtigden op een overlevingspensioen**

Om gerechtigd te zijn op een overlevingspensioen moet zowel aan een huwelijks- als aan een leeftijdsvoorwaarde worden voldaan. De *huwelijksvoorwaarde* vereist dat het koppel minstens één jaar gehuwd is op het moment van het overlijden. Hierop worden echter enkele uitzonderingen toegestaan: indien de echtgenoten samen een kind kregen, een kind ten laste hebben op het moment van overlijden of het overlijden te wijten is aan een ongeval of beroepsziekte kan nog steeds een overlevingspensioen worden ontvangen. De *leeftijdsvoorwaarde* stelt dat de langstlevende partner ten minste 45 jaar moet zijn op het moment van het overlijden van de echtgenoot(e). Bij uitzondering wordt het overlevingspensioen wel toegekend indien er een kind ten laste is of indien de weduw(e)n(aar) blijvend arbeidsongeschikt is voor ten minste 66%.

Uit de gegevens blijkt dat 96% van alle weduw(e)n(aars) recht hebben op een overlevingspensioen. Er is slechts een klein verschil tussen mannen en vrouwen in het gerechtigd zijn op een overlevingspensioen. De verdeling naar leeftijd weerspiegelt de werking van de toegangsvoorwaarden tot het overlevingspensioen. Tot 45 jaar stijgt het aantal gerechtigden doordat steeds meer weduw(e)n(aars) voldoen aan de huwelijksvoorwaarde of onder de uitzonderingsgevallen met betrekking tot de kinderlast vallen. Vanaf de leeftijd van 45 jaar zijn quasi alle weduw(e)n(aars) gerechtigd omwille van de leeftijdsvoorwaarde.

### **Welke weduw(e)n(aars) nemen het overlevingspensioen niet op en blijven werken?**

In het licht van een mogelijk deactiverend effect van de huidige regeling inzake het overlevingspensioen, is het van belang te weten welke socio-economische kenmerken een invloed hebben op het al dan niet opnemen van dit pensioen. Vanuit beleidsoptiek is het meer bepaald interessant om na te gaan wat maakt dat sommige weduw(e)n(aars) afstand doen van hun recht teneinde arbeidsactief te kunnen blijven. In dergelijke gevallen is er immers geen sprake van deactivering.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat voornamelijk de arbeidsmarktsituatie vóór het overlijden van de partner een bepalende factor is voor het al dan niet opnemen van het overlevingspensioen. Zowel bij mannen als vrouwen blijkt dat de gerechtigden die in 2002 een job uitoefenden, substantieel meer afstand doen van hun overlevingspensioen dan de gerechtigden die in 2002 niet werkten. Er is evenwel een groot verschil in het gedrag van mannen en vrouwen na het overlijden van hun huwelijkspartner. Van alle gerechtigde weduwenaars die werkten in 2002 doet maar liefst negen op de tien afstand van zijn overlevingspensioen. Bij de weduwen, daarentegen, is dit drie op de tien.

Ook de aard van de arbeidsactiviteit vóór het overlijden is van belang voor het al dan niet opnemen van het overlevingspensioen. Zo toont de analyse aan dat er een groot verschil is in het opnemen van het overlevingspensioen naargelang het arbeidsregime. Van de weduw(e)n(aars) die in 2002 voltijds werkten neemt maar een op de drie het overlevingspensioen op ten nadele van zijn/haar arbeidsactiviteit. Bij de deeltijds werkenden daarentegen, neemt drie vierde het overlevingspensioen op. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de weduw(e)n(aar) die deeltijds werkt het inkomen uit arbeid binnen de grenzen van toegelaten arbeid kan cumuleren met een overlevingspensioen.

Een andere belangrijke factor in de keuze tussen het opnemen van het overlevingspensioen en het participeren aan de arbeidsmarkt, is de hoogte van het loon van de weduw(e)n(aar) voor het overlijden van de partner. Figuur 1 toont aan dat de weduw(e)n(aars) in de hogere inkomensklassen va-

ker afstand doen van het overlevingspensioen en de arbeidsactiviteit voortzetten. De samenhang tussen het inkomen en het niet opnemen van het overlevingspensioen, verhuult echter een belangrijk verschil tussen mannen en vrouwen. Zo blijkt uit de figuur dat het effect van het arbeidsinkomen het sterkst is bij vrouwen. Het percentage vrouwen dat verzaakt aan het overlevingspensioen neemt toe naarmate het gemiddelde dagloon stijgt. Bij de mannen daarentegen blijft dit aandeel min of meer constant over de vijf inkomensklassen.

### Welke weduw(e)n(aars) cumuleren een arbeidsinkomen met een overlevingspensioen?

In het vorige deel lag de focus op de gerechtigde weduw(e)n(aars) die volledig afstand deden van hun overlevingspensioen om hun arbeidsactiviteit voort te zetten. Het is echter ook mogelijk om, binnen bepaalde grenzen, het overlevingspensioen te

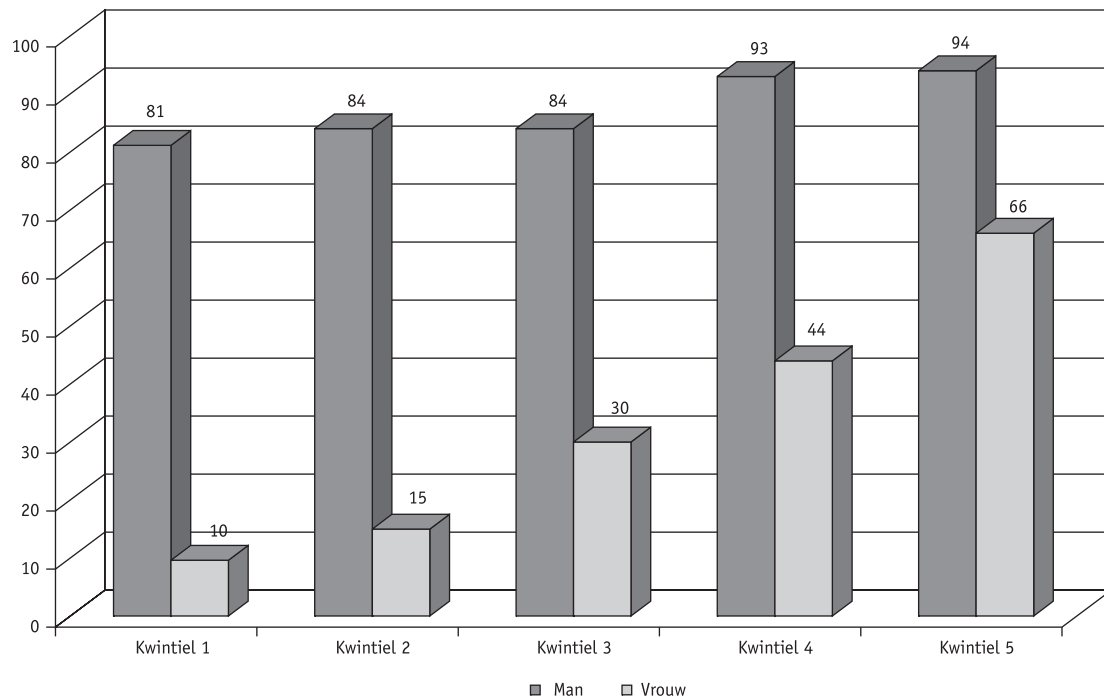
cumuleren met inkomsten uit arbeid.<sup>1</sup> Beleidsmatig is dit zeer belangrijk want hoewel het overlevingspensioen wordt opgenomen, is er niet noodzakelijk sprake van deactivering.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat de arbeidssituatie van de betrokkene voor het overlijden van de echtgeno(o)t(e) ook een belangrijke verklarende factor is voor het al dan niet cumuleren van het overlevingspensioen met toegelaten arbeid. Van de uitkeringstrekkers die actief waren in 2002 blijft 79% een toegelaten arbeidsactiviteit uitoefenen naast het overlevingspensioen. Slechts een vijfde stopt met werken naar aanleiding van het overlijden van de partner. Van de personen die niet werkten in 2002 cumuleert slechts 5% zijn overlevingspensioen met een arbeidsactiviteit. Er blijkt wat dat betreft weinig verschil te bestaan tussen mannen en vrouwen.

Wat de karakteristieken van de arbeidsprestatie betreft, tonen de onderzoeksresultaten geen substan-

**Figuur 1.**

Het niet opnemen van het overlevingspensioen in 2003 naar gemiddeld dagloon in 2002 en geslacht (%)



**Bron:** Datawarehouse AM&SB bij de KSZ

tiële verschillen naar arbeidsregime (voltijds-deeltijds) en arbeidsstatuut (loondienst-zelfstandige). Er bestaat evenwel een duidelijk verband tussen het al dan niet uitoefenen van een toegelaten arbeidsactiviteit en het arbeidsinkomen van de wedu(e)n(aars) in het jaar voor het overlijden (figuur 2). Hoe hoger het gemiddeld dagloon voor het overlijden van de echtgeno(o)t(e) was, hoe vaker het overlevingspensioen wordt gecumuleerd met een toegelaten arbeidsactiviteit. De sterkste deactivering vindt dus plaats bij uitkeringstrekkers met een laag inkomenspotentieel.

## Besluit

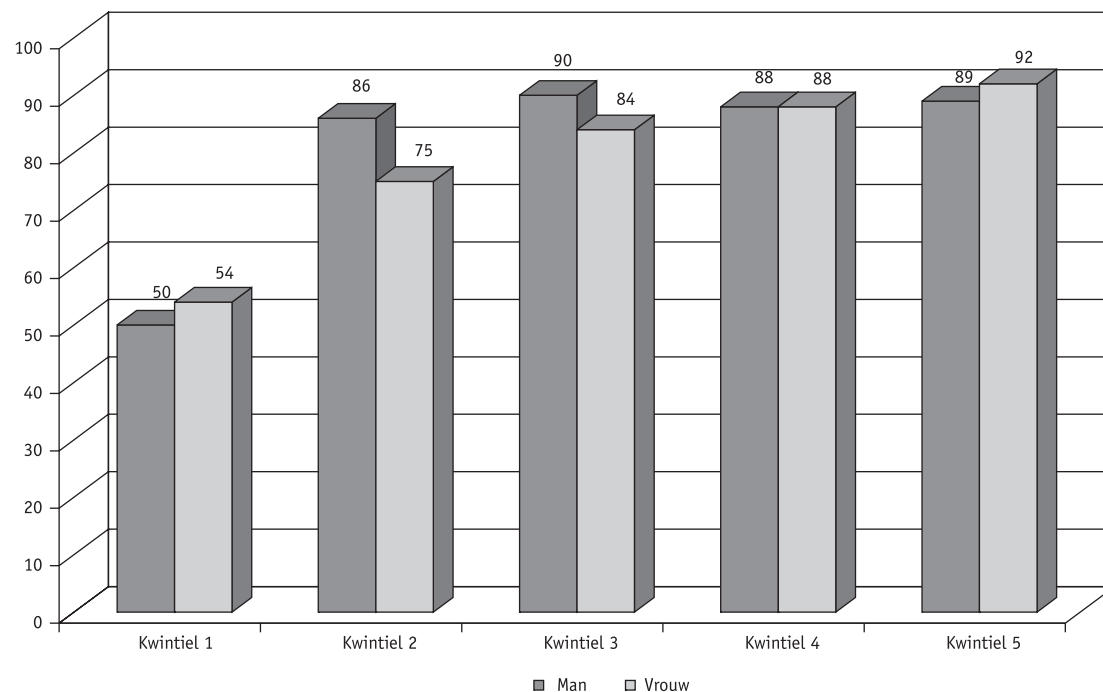
Centraal in deze studie stond het socio-economisch profiel van de wedu(e)n(aars) die hun arbeidsmarktactiviteit voortzetten, al dan niet in combinatie met het overlevingspensioen. De analyses hebben aangetoond dat de arbeidssituatie vóór het overlijden van de echtgeno(o)t(e) een van de be-

langrijkste verklarende factoren is van de arbeidssituatie één jaar na het overlijden. Van diegenen die aan het werk waren voor het overlijden van de partner, blijft bijna de helft aan de slag zonder het overlevingspensioen op te nemen. Bij diegenen die niet werkten, is dit slechts 3%.

Er bestaan echter wel grote genderverschillen in het al dan niet verderzetten van de arbeidsprestatie na het overlijden van de partner. Van de wedu-naars die werkten voor het overlijden verkiest maar liefst negen op de tien om verder te werken en zijn overlevingspensioen niet op te nemen. Bij de weduwen, daarentegen, is dit slechts drie op de tien. Bijkomende analyses doen vermoeden dat dit verschil deels te wijten is aan de specifieke kenmerken van de vrouwelijke tewerkstelling. Het hebben van een voltijdse en goed betaalde job lijkt bepalend te zijn in de keuze tussen het eigen arbeidsinkomen en het overlevingspensioen. Dit geldt a fortiori voor vrouwen.

**Figuur 2.**

Cumuleren van het overlevingspensioen met een toegelaten arbeidsactiviteit in 2003 naar gemiddeld dagloon in 2002 en geslacht (%)



**Bron:** Datawarehouse AM&SB bij de KSZ

Ook voor het al dan niet cumuleren van het overlevingspensioen met een toegelaten arbeidsactiviteit, komt in de analyses het belang van de arbeidsmarktpositie naar voren. Van de gerechtigden die op het moment van het overlijden actief waren, cumuleert ongeveer drie op de vier een arbeidsactiviteit met het overlevingspensioen. Van zij die op dat moment niet werkten combineert slechts 5% het overlevingspensioen met een job. Ondanks het ontvangen van een overlevingspensioen, zetten de weduw(e)n(aars) dus in grote mate hun arbeidspatroon verder na het overlijden van de partner.

De verschillen die werden vastgesteld tussen mannen en vrouwen en tussen vrouwen onderling in het opnemen van het overlevingspensioen en het al dan niet voortzetten van de eigen (toegelaten) beroepsactiviteiten, vragen een specifieke en gerichte beleidsaanpak op verschillende niveaus. Alleen op deze manier kan zowel worden tegemoet gekomen aan het stimuleren van de opbouw van eigen rechten als aan het voorzien in een vervan-

gingsinkomen voor diegenen die minder of geen mogelijkheden hebben om eigen rechten op te bouwen.

*Giselda Curvers  
An Taelemans  
Hans Peeters  
Jos Berghman  
Centrum voor Sociologisch Onderzoek (CeSO)  
K.U.Leuven*

#### **Noot**

1. Bij een overschrijding van de arbeidsinkomsten tot 15% van het grensbedrag wordt het overlevingspensioen verminderd met het percentage van overschrijding. Indien de arbeidsinkomsten het grensbedrag met meer dan 15% overschrijden dan wordt de betaling van het overlevingspensioen voor het betreffende kalenderjaar geschorst.